

Spel för galleriet eller spelar roll?

Många utvärderingar genomförs varje år inom social välfärd. Tilltron är stor till granskningens positiva effekter – trots att forskning visat att resultaten sällan används.

Utvärderingar är ett av flera inslag inom ramen för offentlig granskning. I min avhandling *Evaluations That Matter in Social Work* har jag studerat svensk utvärderingspraktik med fokus på hur utvärderingar används.

Jag för också ett resonemang kring vilken typ av kunskap som socialt arbete behöver och hur denna kunskap kan nås via utvärderingar.

Jag har studerat fyra fall av utvärderingar, de rör missbruksvård, vård av unga, hedersrelaterat våld och äldreomsorg. Inte i något av fallen har jag funnit konkreta exempel på att utvärderingsresultatet har kommit till användning, mer än att utvärderarna själva – ofta forskare – har kunnat tillämpa material för fortsatt forskning.

Förklaringar till den sparsamma användningen är att utvärdering och granskning har fått en närmast rituell funktion. Beställarna betraktar utvärdering som ett nödvändigt åtagande i en organisation som vill framstå som seriös och trovärdig.

Beställarna, tjänstemän vid stora statliga myndigheter, motiverar sitt (icke) agerande med att de delvis saknar kompetens att beställa utvärderingar och att tolka och förstå resultaten. Vidare belyser de en mycket viktig aspekt: när utvärderingarna ska avrapporteras är de inte längre intressanta. Såväl den politiska som den professionella agendan har ändrats under tiden utvärderingen pågått. Därtill uppfattar de inte heller att utvärderingar tillför någon ny, viktig kunskap.

Det råder delade meningar om vad som är viktig kunskap i

socialt arbete. Av de fyra fallen att döma, så önskar beställarna i första hand att utvärderingarna ska bidra med kunskap som ligger i linje med deras, förenklade, tolkning av en evidensbaserad praktik. Det betyder att utvärderingarna ska fokusera på effekter, vilket kräver ett experimentellt forskningsupplägg.

Samtidigt finns det inget som tyder på att resultatet från de utvärderingar som har ett sådant upplägg används i större utsträckning än de andra. Däremot finns det en ansevärd mängd kritik som riktas mot den här typen av studier.

Det verkar förekomma en naiv tro bland många politiker och tjänstemän att forskning och utvärdering ska kunna bidra med 'säker kunskap' och på så sätt förenkla välfärdsarbetet och bringa professionerna självsäkerhet i arbetet.

Men vad kan erbjudas dem? Komplexitet och osäkerhet. För så är praktikens natur. Detta tyder på att den typ av kunskap som ofta benämns som evidens och som påvisar en insats effekt, många gånger är otillräcklig som enda källa för att utveckla och förbättra det sociala arbetet.

Allt fler forskare har försökt väcka liv i det slumrande begreppet fronesis, vilket myntades av Aristoteles för cirka tvåtusen år sedan och betyder ungefär "praktisk visdom". Fronesis är en situationsbetingad kunskapsform som uppstår i stunden som en konsekvens av tidigare erfarenheter, observationer, socialisering och en sammanvägning av olika värderingar.

Socialarbetare använder sig av sin praktiska visdom varje dag inom ramen för sitt arbete. Den visdomen är också nödvändig för att kunna tillämpa vetenskaplig kunskap, det kräver en känsla för situationen och sammanhanget.

I avhandlingen ger jag flera förslag till vad man bör tänka på när man utvärderar socialt arbete, för att den nya kunskapen ska upplevas som relevant och användbar.

Tre av förslagen presenteras nedan:

Mitt första förslag är att ta avstamp i det sociala arbetet

genom att skapa relationer till socialarbetare och, om möjligt, klienter. Socialarbetarna har en nära relation till sociala problem och kan hjälpa utvärderaren att upptäcka och bedöma deras komplexitet och relevans.

Här kan det vara en fördel om utvärderingen genomförs av en person med professionell erfarenhet av socialt arbete. Forskning visar att informanter är mer benägna att bistå om utvärderaren har klinisk erfarenhet.

Det andra förslaget tangerar ämnen som rör värdefrågor och maktaspekter. Något jag anser centralt inom socialt arbete vars främsta uppdrag är att motverka sociala orättvisor och utjämna maktskillnader. Utvärderingen har ett naturligt fokus på att värdera, det hörs på ordet. Men varken utvärderaren, programmet som utvärderas eller dess intressenter är på något sätt värdeneutrala, utan har tvärtom olika idéer och antaganden.

Värdeneutralitet kan inte uppnås genom att välja en utvärderingsmodell som förknippas med objektivitet. Istället bör frågor rörande värden och makt blottläggas och studeras. Kanske viktigast av allt är att skapa en dialog med dem vars röster ofta inte blir hörda och belysa deras erfarenheter och åsikter.

Mitt tredje och sista förslag är att maximera möjligheterna för att utvärderingsresultaten ska användas och att den nya kunskapen ska komma praktiken till godo. Utvärderaren kan inte garantera att en utvärdering används, det ansvaret ligger till syvende och sist på mottagaren och/eller beställaren. Dock finns det mycket som kan göras för att underlätta användningen.

Beställaren bör, före påbörjad utvärdering, tillfrågas om syftet med att programmet ska utvärderas. Många gånger saknas ett syfte, utöver att man vill veta "hur det gick", eller "något om programmets effekter". Men finns det en idé kring vad den nya kunskapen ska leda till? Om inte, så bör sådana idéer tas fram.

Det finns stöd i forskningen för att engagera intressenter i

utvärderingen, gärna som aktiva deltagare, för att öka deras möjligheter att använda den nya kunskapen.

Avslutningsvis bör utvärderaren förfoga över ett visst mått av uppfinningsriktighet. Finns det flera sätt att redovisa utvärderingsresultat än bara en skriftlig, ofta tungläst, rapport? Resultaten kan kommuniceras exempelvis via en podcast, eller en hearing med inbjudna intressenter. Huvudpoängen är att vara innovativ, med intentionen att nå också dem som berörs av utvärderingsresultaten men som kanske är ovana vid att läsa vetenskapliga texter.

Det gränsar till oetiskt att engagera deltagare som tillhör så kallade utsatta grupper, det vill säga många gånger klienter i socialt arbete, i utvärderingar för att komma åt deras erfarenheter av förtryck och exkludering, utan att sedan anstränga sig för att göra nytta av den kunskap de bidrar med. I en tid där socialarbetare har en omvitnat svår arbetsmiljö med minskat handlingsutrymme och en ökad press att göra saker på rätt sätt snarare än att göra rätt saker, är det särskilt betydelsefullt att kunna tillhandahålla kunskap för lärande och förbättring. En utvärdering som kan bidra med detta är också ett verktyg för att övervinna sociala orättvisor.

Text: Anna Petersén

Anna Petersén är fil dr i socialt arbete vid Örebro Universitet.

Läs avhandlingen här: oru.diva-portal.org, sök på Evaluations That Matter in Social Work.